

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

De Pastoor-Huveneersheuvel in Bornem (Hingene)

Archeologische site

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Pastoor-Huveneersheuvel, Bornem (Hingene), Pastoor-Huveneersstraat en
Nattenhaasdonk zonder nummer – archeologische site

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/12007/102.1

Rica Annaert

30/11/2017

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	5
1.3.1.	Het geomorfologisch kader	5
1.3.2.	De archivalische bronnen	6
1.3.3.	De cartografische bronnen.....	7
1.3.4.	Het geofysisch onderzoek.....	7
1.3.5.	Het landschappelijk en waarderend booronderzoek.....	8
1.3.6.	Het archeologisch onderzoek	8
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	8
2.	Evaluerend gedeelte	10
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	10
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	10
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	11
2.4.	Juridische toestand	11
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	11
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	11
2.4.3.	Water	12
2.4.4.	Landinrichting/ andere projecten:	12
3.	Beheersvisie	12
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	12
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	13
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	14
4.	Bronnen	14
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	14
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	14
5.2.	Foto's kaarten en figuren.....	14

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

De site Pastoor-Huveneersheuvel bevindt zich in Hingene, deelgemeente van Bornem en gelegen in het uiterste zuidwesten van de provincie Antwerpen. De streek staat gekend als Klein-Brabant. Het gehucht situeert zich aan de rechter Schelde oever en ligt op een west-oost gerichte, hoger gelegen donk omgeven door de Scheldepolders.

De meeste percelen zijn in gebruik als weidegrond en akker. Langs de wegen is verspreide bewoning aanwezig. Dit is ook het geval voor de percelen waar de zogenaamde motte wordt gesitueerd. De kerkheuvel is slechts gedeeltelijk bebouwd.

Ten noorden en ten noordwesten grenst de archeologische site aan de Polder en kasteeldomein van Hingene, een sedert 25 juli 2008 vastgesteld landschapsrelict (zie ook bijlage 5.1).

Binnen het gebied van de archeologische site bevinden zich drie relictten vastgesteld bouwkundig erfgoed met name het Hof van Nattenhaasdonk/Nethof (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2051>), het Boerenkrijgmonument (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2053>), de Kapel voor Outer en Eert (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2054>) alsook vier kapellindes die als houtige beplanting met erfgoedwaarde zijn opgenomen in de Inventaris landschappelijk erfgoed (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/133030>).

1.2. Historisch overzicht

De zandige opduikingen of donken die alluviale riviervalleien karakteriseren, zijn van oudsher opgezocht als bewoningslocaties. Voor de Nattenhaasdonk te Hingene zijn voorlopig geen gegevens teruggevonden om menselijke bewoning in de prehistorische of Romeinse periodes te onderschrijven. De historische bronnen daarentegen spreken zich duidelijk uit over de aanwezigheid van bewoning vanaf het midden van de 11de eeuw en van de aanwezigheid van een riddersgeslacht op Nattenhaasdonk vanaf de 12de eeuw.

Deze periode stemt overeen met de uitbouw van een heel reeks motteburchten in Rijks-Vlaanderen. Politieke motieven waren de belangrijkste redenen voor de bouw van motteburchten. Daarnaast is de bouw van een motte ook vaak het resultaat van een beweging waarbij iedere heer een kasteel bouwde om zijn heerlijkheid te beschermen.

De motteburchten bestaan uit een tweeledige omgrachte structuur die meestal in drassig gebied werd aangelegd zodat de grachten permanent van water voorzien bleven. De geïsoleerde ligging van deze complexen droeg bij tot de verdedigende functie. Een kunstmatige heuvel of opperhof vormde het hoofdelement en was voorzien van een palissade met daarbinnen een (houten) toren of hoofdgebouw, de woning van de heer. Een lager gelegen neer- of voorhof bood ruimte aan de noodzakelijke woon- en dienstgebouwen. Meestal stond op dit neerhof ook een kapel die vaak evolueerde tot parochiekerk.

In de loop van de 12de en 13de eeuw kende de motte een snelle verspreiding in de hoofdplaatsen van de lokale heerlijkheden. De houten toren op het opperhof werd vervangen door een stenen bouwwerk, de neerhoven ontwikkelden tot goed uitgeruste economische centra.

In de loop van de 13de eeuw verloor de motte haar strategische waarde en volgde een evolutie naar gebouwen met een meer residentieel karakter. Een aantal motteburchten werd verlaten en niet aangepast aan de nieuwe kasteeltypes. De plaatselijke adel bouwde verder residenties op mottes. Deze traditie mondde uit in het ontstaan van sites met walgracht die vanaf de late middeleeuwen op grote schaal werden aangelegd. Deze waren niet meer voorbehouden aan de adel.

Alhoewel mottes al sedert lange tijd het onderwerp vormen van studies, is tot de dag van vandaag de regionale ontwikkeling van dergelijke structuren nog onderbelicht. Ondertussen staat immers vast dat een grote morfologische variatie aanwezig is.

Ook de studie van de evolutie naar sites met walgracht en de regionale kenmerken en verspreiding van deze residentiële complexen staat nog in de kinderschoenen.

Reeds in de 18de en 19de eeuw zijn toevalsvondsten gemeld voor deze site op de Nattenhaasdonk.

Een eerste archeologisch onderzoek vond plaats tussen 1957 en 1959. Broeder Gabriël Delbecke ging toen op zoek naar de grondvesten van de voormalige kerk. Hij maakte hierover redelijk nauwkeurige aantekeningen die nog bewaard zijn in zijn dagboek dat hij ter beschikking stelde voor dit onderzoek.

Vanaf de tweede helft van de jaren 1980 voerde de plaatselijke archeoloog Geert Segers, doorgedreven terreinprospecties uit op de Pastoor-Huveneersheuvel en omgeving.

Vanaf 1990 ijverden het Boerenkrijgcomité Klein-Brabant, de kerkfabriek van Wintam en de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant voor het opstarten van opgravingen op de motte van het Nethof en de kerkheuvel maar deze intenties bleven beperkt tot verdere terreinprospecties. In dezelfde periode bereikte vanuit de heemkundige kring en vanuit de plaatselijke politiek, een eerste aanvraag tot archeologische bescherming van de site het toenmalige Instituut voor het Archeologisch Patrimonium.

Reeds vanaf het einde van de 20ste eeuw tot op heden wordt de site veelvuldig bezocht door metaaldetectoristen.

In 2014 werd er door de Vlaamse overheid (agentschap Onroerend Erfgoed) een studieopdracht gegund aan het studiebureau ODIN (evaluerend en waarderend bureau- en terreinonderzoek uitgevoerd in 2015 en 2016). Bij de start van dit onderzoek werden op 24/02/2015 de bewoners van Nattenhaasdonk betrokken d.m.v. een infosessie over het project. Het onderzoek resulteerde in een uitvoerig evaluatierapport van gans de donk. Dit rapport steunt niet alleen op de resultaten van een uitvoerig archiefonderzoek waarbij soms nieuwe bronnen aan licht kwamen, maar ook op een doorgedreven landschappelijk onderzoek door middel van waarderende boringen, een uitvoerig geofysisch onderzoek, de resultaten van natuurwetenschappelijke bemonstering op het onderliggende veen, metaaldetectie, veldkartering en een archeologisch proefsleuvenonderzoek. Dank zij de proefsleuven was het mogelijk om de oude opgravingsputten van broeder Gabriël Delbecke exact te lokaliseren en de aldus de locatie van het vroegere kerkgebouw te situeren. Dankzij contacten met de lokale metaaldetectoristen en met archeoloog Geert Segers, was het mogelijk om ook deze vondstgegevens mee te nemen in de studie. Op basis van de resultaten van dit waarderend onderzoek adviseerde het studiebureau om de zone van het Nethof met de omgrachte hoeve én de kerkheuvel te beschermen als archeologische site en om de rest van de donk vast te stellen als archeologische zone.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

1.3.1. Het geomorfologisch kader

Het areaal Nattenhaasdonk met de Pastoor-Huveneersheuvel ligt binnen het huidige alluviale stroomdal van de Schelde tussen Gent en Antwerpen. Dit deel van het huidige Scheldebekken is onderdeel van een groter fluviatiel paleo-afwateringssysteem, de Vlaamse Vallei genaamd, waarvan de huidige hoogte varieert tussen +8m TAW in het noorden en +15m in het zuiden. De Vlaamse vallei vormt het centrum van Zandig Vlaanderen en grenst in het noorden aan het Schelde-estuarium.

Donken zijn oude benamingen voor heuvels die zich duidelijk aftekenen tegenover een lager gelegen gebied. Omdat donken een hogere en drogere plek in een vaak drassige omgeving boden, waren ze aantrekkelijk voor de landbouw maar vooral als vestigingsplaats voor mensen. De donk van Nattenhaasdonk ligt in een zone van Holocene en/of Tardiglaciale fluviatiele afzettingen boven de Pleistocene frequentie. Tussen beide afzettingen kunnen nog veenafzettingen aanwezig zijn als gevolg van een stijgende zeespiegel aan het begin van het Holoceen. In deze veenafzettingen zijn doorgaans nog heel wat organische resten bewaard.

De bodem bestaat op het hoogste, centrale deel van de donk uit matig nat lemig zand zonder profiel in het noorden en uit matig droog lemig zand afgedekt door een

plaggenbodem in het zuiden. Deze plaggenbodem wijst op een intensieve beakkering in het verleden. Rondom dit centrale deel liggen natte zandleembodems die eerder geschikt zijn als weiland. De zandlemige donk wordt omgeven door natte alluviale kleibodems. Op het digitaal hoogtemodel of DHM is de hoger gelegen donk duidelijk waar te nemen als een oost-west georiënteerde rug temidden van lager gelegen poldergebied (fig. 1). Op de donk zelf zijn verder nog belangrijke hoogteverschillen aanwezig waarin de locatie van het Nethof en de kerkheuvel te herkennen zijn.

1.3.2. De archivalische bronnen

Tijdens de studie werden heel wat archivalische bronnen geraadpleegd waaronder het archief van de parochie van Nattenhaasdonk in het gemeentearchief van Bornem, het archief van de familie d'Ursel in het Rijksarchief van Brussel en het archief van de Generale Dijkage van Hingene, Bornem en Weert.

Kerkelijke geschiedenis:

De oudste informatie betreft een akte bewaard in de archieven van de abdij van Affligem. Hierin bevestigt Wenemar, burggraaf en kastelein van Gent en heer van Bornem op het einde van de 11de eeuw en het begin van de 12de eeuw, dat de kerk van Bornem kan genieten van haar vrijheden in Haasdonk (Hauekuesdunc) en Hingene (Hinken) op voorwaarde dat de kanunniken van Bornem twee priesters ter beschikking stellen om dienst te doen in Haasdonk, zoals zijn grootvader Folcard reeds eerder toestond. De bisschop van Kamerijk bevestigde deze akte in 1101.

Nattenhaasdonk beschikte dus waarschijnlijk reeds midden 11de eeuw, maar zeker begin 12de eeuw over een kerkgebouw. Dat Nattenhaasdonk kon beschikken over twee priesters toont tevens het belang van deze plaats aan.

De parochie Nattenhaasdonk, opgericht onder impuls van de burggraaf van Gent, behoorde tot het bisdom Kamerijk tot 1559. Tussen 1559 en 1802 behoorde de parochie tot het bisdom Gent. Daarna werd ze ondergebracht bij het bisdom Mechelen. De St. Stefanusparochie van Hingene daarentegen, behoorde vanaf haar stichting tot het bisdom Gent en werd eveneens vanaf 1802 bij het aartsbisdom Mechelen ingedeeld.

Na een zoveelste overstroming van de wijk in 1825, volgde de beslissing om de parochie en de kerk van Nattenhaasdonk over te brengen naar Wintam.

Politieke geschiedenis:

Nattenhaasdonk ligt op de rijksgrens tussen het Graafschap Vlaanderen, een leen van de Franse koning, en het hertogdom Brabant, een leen van de Duitse keizer, en heeft dus een strategische betekenis.

In de 10de en 11de eeuw breidden de graven van Vlaanderen hun territoriale macht oostwaarts uit door het Land van Aalst, Dendermonde en Bornem aan hun graafschap toe te voegen. Dit deel van het graafschap Vlaanderen staat gekend als Rijksvlaanderen en situeerde zich binnen de grenzen van het Heilig Roomse Rijk. De graaf van Vlaanderen was op dat moment dus zowel vazal van de Duitse keizer als van de Franse koning. Ook de burggraaf van Gent kon zich in het midden van de 11de eeuw heer van het Land van Bornem noemen.

Uit de archiefbronnen blijkt dat naast de burggraaf van Gent nog andere edellieden belangen hadden in het Land van Bornem, in het bijzonder in Hingene en Nattenhaasdonk, o.a. de familie van Altena en de heer van Grimbergen.

In elk geval was er in 1198 sprake van een ridderlijk geslacht in Nattenhaasdonk: ridder Nicolaus de Haucxdonc en zijn zoon Henricus de Haucxdonc waren plaatselijke leenmannen van de allodiale heer van Bornem. Hun namen staan vermeld in akten uit 1217 en 1224. In het midden van de 13de eeuw werd het Land van Bornem, inclusief Hingene en Nattenhaasdonk verkocht aan Margaretha II, gravin van Vlaanderen. Het bleef een leen van de graven van Vlaanderen tot het einde van het Ancien Régime. Blijkt echter dat het Hof van Nattenhaasdonk, Nethof of Boonhof (zoals herhaaldelijk vermeld in de archiefbronnen) nog deel uitmaakten van een Brabants leen (heren van Rumst).

Vanaf het begin van de 15de eeuw tot 1536 kwamen het Land van Rumst en het Land van Bornem onder dezelfde heer.

Na het midden van de 16de eeuw kwamen de grondheerlijke rechten in handen van de heer van Grobbendonk die huwde met Catherina van Ursel. Sinds dan blijft Nattenhaasdonk in handen van de familie d'Ursel en het graafschap Vlaanderen tot in 1794 het Ancien Régime aanbrak en Hingene en Nattenhaasdonk ingedeeld werden in het departement van de Twee Neten.

Sinds het ontstaan van België in 1830 maakt Nattenhaasdonk deel uit van de gemeente Hingene die later deelgemeente werd van Bornem.

Beeldenstorm:

In 1566 ving de Tachtigjarige Oorlog aan tegen het Spaanse bewind in de zuidelijke Nederlanden. Volgens de historische bronnen was er tussen 1566 en 1572 geen pastoor meer aangesteld in Nattenhaasdonk zodat kan verondersteld worden dat zowel de kerk als de pastorij van Nattenhaasdonk ten prooi vielen aan de beeldenstormers. Bronnen vermelden tevens dat vanaf 1579 troepen van het calvinistische bewind puinen van de kerk van Nattenhaasdonk gebruikten voor de bouw van het Margrietenfort aan de Schelde. Dit rivierfort aan de buitenbocht van de Schelde ter hoogte van de monding van de Rupel moest de scheepvaart controleren om de Antwerpse handel en bevoorrading te verzekeren.

Boerenkrijg:

De door de Franse overheerser ingevoerde dienstplicht en antigodsdienstige politiek leidde in 1798 tot een opstand onder de bevolking. In Vlaams-Brabant konden de opstandelingen o.l.v. Emmanuel Rollier twee weken stand houden. Ook in het Fort Sint-Margriet was een compagnie opstandelingen gelegerd. De agent van Nattenhaasdonk, Willem Cools, én de pastoor van Nattenhaasdonk, Willem Huveneers, speelden een actieve rol tijdens deze Boerenkrijg. Na de verovering van Fort Sint-Margriet door de Fransen in 1798 trok Huveneers met zijn troepen naar de Kempen om daar de strijd voort te zetten tot hij een maand later een laatste nederlaag leed in Hasselt. In 1801 kwam Huveneers terug naar Nattenhaasdonk.

1.3.3. De cartografische bronnen

De situatie van het gebied is sinds het midden van de 17de eeuw gedocumenteerd.

De oudste kadastrale kaart, bewaard bij het gemeentebestuur van Bornem, dateert uit 1637 maar is net ter hoogte van de kerk en het hof van Nattenhaasdonk beschadigd en onleesbaar.

Uit 1705 dateert een schets van landmeter P. Van Landeghem waarop – in functie van een rechtsgeding – het Nethof, de hof van de pastorij en de kerk in alle details zijn weergegeven (fig. 2).

Op de zgn. Villaretkaart, opgemaakt tussen 1745 en 1748 en de zgn. Ferrariskaart (ca. 1777) staat de site gedetailleerd aangeduid. Op beide kaarten is het omgrachte Nethof en de naastliggende kerk met pastorij duidelijk herkenbaar (fig. 3 en 4).

Het archief van de familie d'Ursel, bewaard in het Algemeen Rijksarchief in Brussel, bevat nog een kadasterkaart opgemaakt in 1828 in functie van een grondruil tussen de Hertog van Ursel en de graaf van der Dilt. Deze kaart geeft een beeld van de bebouwing en haar schikking op de zandrug van Nattenhaasdonk in het begin van de 19de eeuw en dus voor de afbraak van kerk en pastorie (fig. 5).

Het primitief kadastraal plan (1834), de kaart van Popp (1841-1879), de atlas der Buurtwegen (ca. 1841) en de kaarten van het Dépôt de la Guerre (1865-1885) dateren alle van na de afbraak van de kerk en pastorij zodat ze geen nuttige informatie bieden.

1.3.4. Het geofysisch onderzoek

In eerste instantie is tijdens het waarderend onderzoek geopteerd voor een landschappelijke aanpak door middel van elektromagnetisch onderzoek. Op basis van de resultaten van dit onderzoek is een gedetailleerder onderzoek uitgevoerd met magnetometer en weerstandsmeter op geselecteerde gebieden.

Landschappelijk gezien zijn meerdere geulen vastgesteld aan de westelijke, zuidelijke en noordelijke zijde van de donk.

Archeologisch gezien kon de locatie van de kerk vastgesteld worden, net als de aanwezigheid van een gracht rond de kerkheuvel. Binnen het areaal van het Nethof was slechts beperkt onderzoek mogelijk wat toch leidde tot de bevestiging van een gracht. Verrassend was het resultaat op de percelen ten zuiden van het Nethof en kerkheuvel waar een omgrachte zandopduiking met mogelijke sporen van stenen gebouwresten waar te nemen was wat kan wijzen op de aanwezigheid van een voormalig nederzettingscomplex. Ten noorden en ten westen van het Nethof zijn ontginningspatronen waargenomen.

1.3.5. Het landschappelijk en waarderend booronderzoek

Het uitgevoerde booronderzoek bevestigt de aanwezigheid van een dekzandrug die in oorsprong een veel gedifferentieerder reliëf moet gehad hebben. Er zijn in de boringen geen rechtstreekse archeologische indicatoren aangetroffen maar de resten van oude akkerlagen wijzen wel op langdurige menselijke aanwezigheid op de donk.

De centrale kop van de Pastoor-Huveneersheuvel werd duidelijk kunstmatig opgehoogd. Chronologische aanwijzingen voor deze ophoging waren echter niet aanwezig op de restjes fijne baksteenresten na. De oude cultuurlaag onder dit ophogingspakket wijst wel op landbouwactiviteiten en mogelijk ook bewoning voorafgaand aan de ophoging.

Op de percelen ten zuiden van het Nethof en kerkheuvel waar het geofysisch onderzoek een mogelijk nederzettingscomplex detecteerde, bevestigde inderdaad de aanwezigheid van een (pre)middeleeuws akkercomplex en grachtsysteem.

De veen- en kleilagen in de natuurlijke geulen en gedempte drainagesloten vormen een belangrijk geoarcheologisch archief vermits palynologisch en microsedimentologisch onderzoek op de deze lagen en onderzoek op de goed bewaarde macroresten onschatbare informatie kan geven inzake het (pre)historisch landgebruik van de dekzandrug over een langer tijdsbestek.

1.3.6. Het archeologisch onderzoek

Reeds gedurende meerdere jaren is de donk onderworpen aan archeologische veldkartering en metaaldetectie. Deze leverden heel wat resten op uit de Romeinse periode, volle middeleeuwen, late en postmiddeleeuwen. Ook tijdens het waarderend onderzoek van 2015 en 2016 kwamen nog laatmiddeleeuwse vondsten aan het licht met een opvallende concentratie binnen het areaal van de kerkheuvel en de zone ten zuiden van het Nethof.

De opgravingen van broeder G. Delbecke in 1957 en 1959 brachten de noordelijke muur van het kerkkoor en de steunberen van het koor aan het licht (fig. 6). De fundering bestond uit Doornikse kalksteen en bevond zich op een diepte vanaf -30 cm onder het maaiveld. Het waarderend proefsleuvenonderzoek van 2016 zijn niet alleen de oude sleuven van broeder Delbecke gelokaliseerd maar zijn nog meer funderingsresten van de kerk aangetroffen nl. van absis en schip (fig. 7 en 8). Er zijn tevens meerdere bouwfasen vastgesteld. De oudste resten bestaan uit een losse fundering in natuursteen en gaan mogelijk terug tot de volle middeleeuwen. Verder zijn ook begravingen in een door een gracht en muur afgebakend kerkhofareaal aangetroffen (fig. 9). Ten noorden ervan was de aanzet van de brede gracht zichtbaar, die de kerkheuvel omringde.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een of meerdere plaatsbezoeken ter voorbereiding van het dossier in 2014, tijdens het waarderend onderzoek van 2015-2016 en in september 2017. De fysieke toestand is op die momenten fotografisch gedocumenteerd (fign. 10 en 11). Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft samen met de resultaten van het waarderend onderzoek een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De site is in zijn laatmiddeleeuwse vorm te omschrijven als een site met walgracht van het complexe type. Dit wil zeggen dat het gaat om een site met walgracht met meer dan één voorhof.

Aan de westzijde van de kerkheuvel, nu Pastoor-Huveneersheuvel, situeert zich het Hof van Nattenhaasdonk of het Nethof, het eigenlijke wooneiland. De zware keldermuren, meer dan 1,80 m dik, de lange muurankers en de gedempte grachten rondom het gebouw verwijzen nog naar de omwalde woning die hier stond. Het riddergeslacht dat met Nattenhaasdonk in verband wordt gebracht vanaf het einde van de 12de eeuw, staat mogelijk aan de oorsprong van deze bewoning. Gezien het strategische belang van de locatie en de elitaire afstamming van de bewoners kan aan een mottestructuur gedacht worden. Vanaf het begin van de 15de eeuw wordt in denombrementen, cijnsboeken en verkoopakten regelmatig het 'hof', 'boonhof' of 'boenhof' van 'Nattenhaasdonk' vermeld. Volgens de beschrijvingen gaat het om een groot 'speelhuis' of landhuis bij de kerk bestaande uit een hooghuis met galerij, kelders, borneput, schuur, pachthof, stallingen en andere gebouwen, met een ophaalbrug over de wallen, boomgaard met fruitbomen. In sommige beschrijvingen is ook sprake van een toren en een gaanderij. Deze laatmiddeleeuwse toestand van een wellicht volmiddeleeuwse kern, is nog duidelijk herkenbaar op de 18de-eeuwse cartografische bronnen. Pas in de jaren 1930 zijn de bestaande gebouwen in twee gesplitst en aangepast. In de tweede helft van de 20ste eeuw werd op perceel 1303w een modern woonhuis gebouwd met ten noorden er van twee bijgebouwen.

Op dit moment is nog steeds de opgehoogde woonzone duidelijk waar te nemen, evenals het verloop van de (gedempte) gracht die het woongedeelte omgaf. Buiten het moderne woonhuis lijkt de bodem niet te zwaar verstoord: het bodemgebruik beperkt zich tot een tuin met grasland en heesters en een moestuin. De aanwezigheid van de oorspronkelijke keldermuren doet veronderstellen dat ook de overige muurfunderingen nog ondergronds bewaard zijn.

Ten oosten van het Nethof bevindt zich één van de omgrachte voorhoven met de kerkheuvel waar zeker al vanaf 1101 een kerk(je) moet aanwezig geweest zijn. Deze kerk was gewijd aan de heilige Margaretha. Tussen 1566 en 1577 raakten kerk en pastorie zwaar beschadigd waarna in 1579 het puin van de kerk werd gebruikt voor de bouw van Fort Sint-Margriet aan de Rupelmonding. Een nieuwe kerk werd opgetrokken tussen 1603 en 1616. Na meerdere fasen van verval en herstel volgde na de zware overstroming in 1825, de beslissing om de kerk en parochie over te brengen naar Wintam. De afbraakmaterialen van de kerk werden naar Wintam gebracht voor de bouw van de nieuwe kerk op de hoger gelegen grond.

Op de locatie van de ondertussen verdwenen kerk werden op het einde van de 19de eeuw een Boerenkrijgmonument in de vorm van een arduinen kruis op een imitatierots, de kapel 'Voor Outer en Heerd' met symbolisch graf en een kruis ter nagedachtenis van pastoor Huveneers, opgericht. Rond de kapel werden 5 lindebomen aangeplant.

Ook de kerkheuvel is nog herkenbaar als een opgehoogde zone die in oorsprong omringd was door een gracht. De opgravingen van broeder Delbecke en ook deze uitgevoerd tijdens het waarderend onderzoek hebben aangetoond dat in de bodem nog waardevolle archeologische relicten van de kerk en het kerkhof in een goede bewaringstoestand aanwezig zijn.

Binnen het kerkareaal stond ook de pastorie die tussen 1566 en 1577 net als de kerk verwoest werd. In 1675 werd ten zuidoosten van de kerk een nieuwe pastorie gebouwd, die snel in slechte staat raakte zodat in 1775 een nieuwbouw volgde. Van beide gebouwen zijn uitvoerige beschrijvingen gekend. Na de overstroming van 1825 werd de pastorie gesloopt maar vermoedelijk zijn de oorspronkelijke funderingen nog ondergronds bewaard.

Ten zuiden van het 'Nethof' en kerkheuvel zijn nog enkele percelen (1297B, 1305B, 1305C en 1306B) mee opgenomen in de afbakening vermits zij duidelijk deel uitmaken van de site, zijnde een tweede voorhof, kenmerk van het type site met walgracht van het complexe type. Dit tweede voorhof is duidelijk te herkennen op de historische kaarten en de topografische kaarten uit het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw (figuren. 2 en 12). Hier situeerde zich een boomgaard en een toegangsweg die uitmondde in een monumentaal poortgebouw langs de gracht die het wooneiland scheidde van dit voorhof. Het geofysisch onderzoek en de archeologische boringen stelden hier verder de aanwezigheid van een (pre)midleleeuws akkercomplex en grachtensysteem vast.

Uit het geofysisch onderzoek is gebleken dat nog meerdere gracht- en geulstructuren aanwezig zijn buiten het nog zichtbare grachtverloop rond Nethof en kerkheuvel. De natte omstandigheden binnen deze structuren garanderen een ideale bewaringstoestand voor organisch materiaal.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

In de alluviale valleien in Vlaanderen komen meermaals donken voor. Het archeologisch onderzoek naar deze donken staat echter in de kinderschoenen. Van sommige donken is bewoning in de prehistorie gekend maar wellicht waren dergelijke droge opduikingen ook in latere perioden interessante nederzittingsplaatsen. Bovendien is de evolutie van mottestructuren naar sites met walgracht nog slecht gekend. Sites met walgracht zijn voornamelijk onderzocht in de kustvlakte maar elders is er nauwelijks onderzoek verricht. Of de Pastoor-Huveneersheuvel in oorsprong een motte was, blijft voorlopig onduidelijk. In elk geval is de bewoning in de late middeleeuwen geëvolueerd tot een imposante site met walgracht van het meervoudige type met ten oosten een omwalde kerkheuvel en ten zuiden een tweede neerhof met o.m. boomgaard. Voor de regio rond Nattenhaasdonk zijn nauwelijks vergelijkbare voorbeelden gekend. De representativiteit van de Pastoor-Huveneersheuvel schuilt in de complexe bewoningsgeschiedenis, evoluerend van een mogelijk volmiddeleeuwse motte of zelfs oudere nederzetting naar een site met walgracht, temidden van een intact landschap met evenveel onderzoekspotentieel. Daarom is het ook zo belangrijk dat deze locaties worden beschermd; enerzijds om ze te behouden, anderzijds om toekomstig archeologisch onderzoek mogelijk te maken.

De recente verstoringen (weg en woning) hebben geen desastreuze impact gehad op de archeologische resten: de ophoging van zowel kerkheuvel als woonareaal is nog zichtbaar aanwezig net als het verloop van de gedempte grachten. Het booronderzoek en de proefsleuven hebben de aanwezigheid bevestigd van goed bewaarde muurresten van kerk, kerkhof en Nethof. Bovendien garandeert de natte ondergrond een goede bewaring van organische materialen. Naast de goede visibiliteit van kerkheuvel en woonareaal met omgrachting, herinneren ook de aanwezige kapel en Boerenkrijgmonument aan de historische betekenis van deze site. De belevingswaarde van de Pastoor-Huveneersheuvel wordt daarenboven nog verhoogd door de mooie ligging in het landschap dat deels beschermd is. Deze belevingswaarde kan nog versterkt worden door het uitvoeren van kleine ingrepen in het kader van een publieke ontsluiting. De uitvoerders van het waarderend onderzoek hebben hiervoor een aantal suggesties aangeleverd.

2.2. Motivering van het type bescherming

De Pastoor-Huveneersheuvel wordt beschermd als archeologische site. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een archeologische site als volgt: "een onroerend goed dat ondergronds, aan de oppervlakte of onder water aanwezig is, met inbegrip van de archeologische artefacten die er integrerend deel van uitmaken, van algemeen belang wegens de archeologische erfgoedwaarde."

Motivering: het nog aanwezige archeologisch bodemarchief is de enige overgebleven bron van informatie om de complexe bewoningsgeschiedenis van de Pastoor-Huveneersheuvel te kunnen begrijpen. De Pastoor-Huveneersheuvel heeft dan ook een belangrijke archeologische en wetenschappelijke waarde. De bescherming als archeologische site beoogt in de eerste plaats een behoud van het archeologisch erfgoed op de plaats waar het zich in de bodem bevindt (een behoud *in situ*). Wanneer dit *in situ* behoud niet (meer) mogelijk is moet er steeds voor gezorgd worden dat, via archeologisch onderzoek enerzijds én een volledige integrale uitwerking en publicatie anderzijds, dit archeologisch bodemarchief wordt veiliggesteld (zogenaamd behoud *ex situ*).

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De afbakening van de bescherming als archeologische site volgt de buitenzijde van het grachttracé dat door boringen, geofysisch onderzoek en proefsleuven is vastgesteld. Binnen dit grachttracé bevinden zich de kerkheuvel en het meervoudige omwalde woonareaal van het Nethof.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Binnen het gebied van de afgebakende archeologische site bevinden zich drie relictten vastgesteld bouwkundig erfgoed met name het Hof van Nattenhaasdonk/Nethof (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2051>, geraadpleegd op 24 augustus 2017), het Boerenkrijgmonument (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2053>, geraadpleegd op 24 augustus 2017), de Kapel voor Outer en Heerd (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2054>, geraadpleegd op 24 augustus 2017) alsook vier kapellindes die als houtige beplanting met erfgoedwaarde zijn opgenomen in de Inventaris landschappelijk erfgoed (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/133030>, geraadpleegd op 24 augustus 2017).

Ten noorden en ten noordwesten grenst de archeologische site aan de Polder en kasteeldomein van Hingene, een sedert 25 juli 2008 vastgesteld landschapsatlasrelict (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/10263>, geraadpleegd op 24 augustus 2017).

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Op het gewestplan (Gewestplan Mechelen-KB 05/08/1976) staat de afgebakende zone ingekleurd als landschappelijk waardevol agrarisch gebied.

De afgebakende zone valt binnen de afbakening van het AGNAS-GRUP 'Scheldepolders Hingene' in opmaak. Binnen dit GRUP zijn de percelen 1297B, 1301A, 1304E, 1305B, 1305C en 1306B ingekleurd als gemengd openruimtegebied met cultuurhistorische waarde (CH-zone).

2.4.3. Water

Het afgebakende gebied is gesitueerd in de Polder Scheldeschorren-Noord.

2.4.4. Landinrichting/ andere projecten:

De afgebakende zone maakt deel uit van landinrichtingsproject Klein-Brabant en Zwijndrecht, ingediend ter advies.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

De bescherming van de Pastoor-Huveneersheuvel als archeologische site beoogt in de eerste plaats een behoud *in situ* van de nog aanwezige archeologische sporen (het bodemarchief). De bewoningsgeschiedenis van donken in alluviale gebieden is nog grotendeels onverkend onderzoeksgebied in Vlaanderen. De complexe bewoningshistoriek en goede bewaring van geeft aan deze site een belangrijke archeologische en wetenschappelijke waarde. Omwille van deze bijzondere informatiewaarde is het noodzakelijk het bodemarchief dat meestal onzichtbaar is en dus ook kwetsbaar, te beschermen. Zo kan de in de bodem opgeslagen informatie bewaard worden voor toekomstige generaties. Om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de archeologische resten niet achteruitgaat, moeten deze niet alleen op hun plaats blijven maar mogen hun bewaarcondities ook niet verslechteren.

De belangrijkste waarde van archeologische sites, hun kennispotentieel, wordt zonder uitzondering gereduceerd bij een omzetting naar een *ex situ*-archief. *In situ*-bewaring is dan ook de enige manier om het kennispotentieel van sites op lange termijn te vrijwaren.

Indien ingrepen toch niet vermeden kunnen worden, moet het kennispotentieel van de archeologisch beschermde site omgezet worden naar kennis door middel van wetenschappelijk onderzoek. Aangezien opgraven het vernietigen van alle in de bodem opgeslagen informatie betekent, is een hoge kwaliteit van eventueel preventief onderzoek van zeer groot belang, bij uitstek bij beschermde sites. Doorgedreven verwerking en publicatie zijn noodzakelijk om *ex situ* het kennispotentieel van de *in situ*-bewaring zo goed mogelijk te benaderen en zijn dus eveneens essentieel. Bij eventueel preventief archeologisch onderzoek moet dan ook getracht worden de nieuw verworven kennis maximaal in te passen in het geheel van de reeds aanwezige kennis over de Nattenhaasdonk en zijn omgeving, volmiddeleeuwse strategische mottestructuren en de evolutie naar laatmiddeleeuwse sites met walgracht in het Scheldegebied en Vlaanderen in het algemeen.

Binnen de beschermde zone moet het streefdoel zijn om in het kader van noodzakelijk ontwikkelingen, de ingrepen in de bodem tot een absoluut minimum te beperken. Booronderzoek ter plaatse toonde aan dat de huidige ploeglaag er grotendeels tot een diepte van 30 cm voorkomt. De belangrijkste bedreiging waaraan dit bodemarchief is blootgesteld zijn ingrepen in de bodem tot onder de huidige ploeglaag, dus dieper dan 30 cm. Aangezien archeologische sporen zich dicht onder de bouwvoor kunnen bevinden, wordt in het algemeen

aanbevelen alle werkzaamheden buiten de reguliere landbouwvoering dus werken waarbij de bodem dieper dan 30 cm wordt verstoord te vermijden. Naast graafwerkzaamheden in functie van bijvoorbeeld constructies, egalisatie of de aanleg van ondergrondse leidingen en wegen, alsook het afgraven van de teelaarde naar aanleiding van opslag van aarde en tijdelijke werfinrichtingen, houdt dit ook bijzondere landbouwactiviteiten in zoals afgravingen in functie van grondverbetering, het eerste diepploegen, diepwoelen, diepspitten en het uitvoeren van nivelleringswerken.

Het is aan te bevelen om zones met grasland zoveel mogelijk te handhaven vermits weiden en grasland een beschermende invloed hebben op het onderliggende archeologisch erfgoed. Het eerste scheuren van grasland en het omzetten van grasland in akkerland moet daarom vermeden worden.

Ook een verlaging van het grondwaterpeil kan een bedreiging vormen voor het archeologisch bodemarchief. Bij een vernatting van het gebied worden ook de organische resten beter bewaard.

De site heeft nog steeds een belangrijke visuele waarde in het cultuurhistorisch landschap vermits de opgehoogde terreinen van kerkheuvel en woonareaal nog duidelijk waarneembaar zijn alsook het verloop van de gedempte grachten. Het behoud van deze toestand moet nagestreefd worden zodat elke ingreep die het microreliëf aanzienlijk aantast, moet vermeden worden. Ook het kappen en ontstronken van bomen is niet toegestaan. Dit brengt niet alleen schade toe aan het archeologisch bodemarchief maar bovendien hebben o.a. de vijf lindes rond de herdenkingskapel een belangrijke erfgoedwaarde.

Een regelmatige controle van het domein zelf draagt bij tot een goede bewaring van het monument. Dit kan onder meer door een breed maatschappelijk draagvlak te creëren en eventueel omwonenden hierin te betrekken.

Metalen archeologische vondsten die zich onmiddellijk onder het maaiveld in de bodem bevinden kunnen van belang zijn voor de kennis van de beschermde archeologische site. De Code van Goede Praktijk (versie 2.0) stelt daarom in hoofdstuk 33 dat een erkende metaaldetectorist geen vondsten kan opsporen in beschermde archeologische sites.

Het gebruik van een metaaldetector om archeologische vondsten met metalen component op te sporen dient daarom te gebeuren door een erkende archeoloog of door een erkende metaaldetectorist onder de autoriteit van een erkende archeoloog, en dit enkel in het kader van een onderzoek vanuit wetenschappelijke archeologische vraagstelling, of in functie van de opmaak of de uitvoering van een archeologienota.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood;
- er voor te zorgen dat er geen metaaldetectie wordt uitgevoerd op de terreinen van het beschermd goed.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

RYSSAERT C., PAULUSSEN R., ORBONS J., ARCKENS M., VERBRUGGEN F. & VAN GENECHTEN B. 2016: *Een archeologische evaluatie en waardering van Bornem-Hingene, Pastoor-Huveneersheuvel (Bornem, Provincie Antwerpen)* (2delen), Deinze.

Een volledig overzicht van de bibliografie en alle beschikbare bronnen omtrent de Pastoor-Huveneersheuvel is opgenomen in deze studie en is online raadpleegbaar op: <http://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/STUA/37/STUA037-001.pdf>

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Afzonderlijk document

5.2. Foto's kaarten en figuren

Afzonderlijk document